{tab=Χαλκά}

Οι λέβητες με τα διάφορα προσαρτήματά τους, π.χ. τριποδικά στηρίγματα, δακτυλιόσχημες λαβές και ειδώλια ανθρώπων και ζώων, αποτελούν τη βασική παραγωγή του ΥΓ χαλκοτεχνίτη. Μερικά αγγεία μεσαίου μεγέθους με έντονα γωνιώδη ώμο, πάντοτε αδιακόσμητα και χωρίς καθόλου εξαρτήματα τα περισσότερα, χρησιμοποιήθηκαν για ανδρικές καύσεις. Το αγγείο από τον τάφο 72 του Κεραμεικού αποτελεί εξαίρεση, γιατί έχει ίχνη από το σιδερένιο τριποδικό στήριγμα καθώς και στρογγυλεμένο προφίλ, το οποίο θυμίζει τους τριποδικούς λέβητες που αφιερώνονταν την ίδια περίοδο στα ιερά. Η κύρια διαφορά βρίσκεται στο μέγεθος: ο λέβης αυτός έχει διάμετρο 0,44 μ., ενώ οι τρίποδες που προσφέρονταν στους θεούς μπορεί να έχουν διάμετρο έως 1,20 μ., και τα χάλκινα υπόστατά τους να φτάνουν σε ύψος έως 2 μ.

Επειδή όλοι οι μνημειακοί λέβητες προέρχονται από ιερά, δεν έχουμε καθόλου χρονολογικά στοιχεία από τα συνευρήματά τους. Ούτε και η προέλευσή τους είναι εύκολο να καθοριστεί, γιατί μερικά σημαντικά ιερά (π.χ. των Δελφών και της Δήλου) δεν φαίνεται να ήταν κέντρα παραγωγής. Στην Αθήνα όμως μπορούμε εύλογα να υποθέσουμε την ύπαρξη μιας τοπικής σχολής. Τα γεωμετρικά χαλκά από την Ακρόπολη περιλα μβάνουν πολλά τμήματα σφυρήλατων τριποδικών υποστάτων και δακτυλιόσχημων λαβών, τα οποία απαρτίζουν ένα μεγάλο τμήμα του συνόλου των γνωστών σφυρήλατων έργων. Είναι λοιπόν λογικό να θεωρούμε την Αθήνα ως το κύριο, όχι όμως το μοναδικό, κέντρο παραγωγής σφυρήλατων τριπόδων. Σε συνδυασμό μάλιστα με τα ειδώλια από την Ακρόπολη, είναι δυνατόν να ανιχνεύσουμε ένα χαρακτηριστικό αθηναϊκό στυλ καθ' όλη τη διάρκεια της εξέλιξης των σφυρήλατων τριπόδων, που αρχίζουν κάποια στιγμή κατά την ΥΓ Ι και φτάνουν ως τον πρώιμο 7ο αι. Ένα πρώιμο παράδειγμα της σειράς είναι ο πολεμιστής 6616 από την Ακρόπολη, με περίγραμμα παρόμοιο με των μορφών στους όψιμους κρατήρες του εργαστηρίου του Διπύλου. Αρχικά στεκόταν στην κορυφή μια μεγάλης δακτυλιόσχημης λαβής, ήταν χυτός, αλλά στη συνέχεια σφυρηλατήθηκε για να πλατυνθεί, και στα χέρια του ανοίχτηκαν οπές για να κρατήσει δόρυ στο δεξί και ασπίδα στο αριστερό, καθώς ίσως και τα ηνία του αλόγου του.

Τυπικά χαρακτηριστικά της αθηναϊκής σχολής είναι το ωοειδές πρόσωπο, το στρογγυλεμένο πιγούνι, η επίπεδη κορυφή του κεφαλιού, και ακόμη, στο προφίλ, η απότομη αλλαγή επιπέδου από το μέτωπο στο σαγόνι. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά τα συναντούμε και σε μια λίγο μεταγενέστερη, ντυμένη γυναικεία μορφή από τους Δελφούς, που εύλογα θεωρήθηκε αττική εισαγωγή. Η απόδοση αυτή ενισχύεται ακόμη από την άρθρωση μεταξύ της μέσης και των γοφών, που διαγράφεται εξίσου καλά και στις δύο μορφές. Η γυναίκα όμως των Δελφών δεν κλίνει το κεφάλι της προς τα επάνω, όπως ο πολεμιστής. Ίσως αυτό να είναι ένα πρώιμο χαρακτηριστικό που δανείστηκαν αρχικά από τα ειδώλια της βόρειας Συρίας, και θα το συναντήσουμε ξανά στα έργα της κορινθιακής σχολής.

Τα χαρακτηριστικά αυτά του προσώπου είναι μέχρι τώρα στοιχειώδη: οπές για τα μάτια, μια γωνιώδης προεξοχή για τη μύτη, μια απλή σχισμή για το στόμα. Σε σύγκριση με όλα αυτά, ο νέος του όψιμου 8ου αι. από την Ολυμπία φανερώνει αξιοσημείωτη πρόοδο. Τα ασύμμετρα μάτια του, του δίνουν μια πολύ ζωντανή έκφραση, το προφίλ του σώματός του είναι πιο ρευστό, ενώ τα μέλη και ο κορμός, παρόλο που ακόμη είναι προσεκτικά αρθρωμένα κατά τον γεωμετρικό τρόπο, είναι περισσότερο στρογγυλεμένα από πριν. Το μεγαλύτερο όμως ενδιαφέρον παρουσιάζει ο ρυθμός της συνολικής στάσης του: το αριστερό πόδι μπροστά, το κεφάλι έντονα στραμμένο προς τα δεξιά, τα χέρια κρατημένα λυγισμένα εμπρός του. Πρόκειται για μία από τις πρωιμότερες μορφές που στέκουν στο χείλος κάποιου λέβητα, με τα χέρια προσηλωμένα στο πλάι της σφυρήλατης δακτυλιόσχημης λαβής.

Από το ίδιο εργαστήριο προέρχεται μια αντίστοιχη μορφή Μινώταυρου, που στρέφεται προς τα αριστερά και πρέπει να στήριζε την άλλη πλευρά μιας παρόμοιας (ίσως και της ίδιας;) λαβής. Αν οι δύο μορφές είναι αττικές, όπως δείχνει το στυλ και η τεχνική, τότε το τέρας αυτό θα είχε κάποια σχέση με τον τοπικό μύθο του Θησέα, με τον οποίο έχουν ήδη ασχοληθεί οι Αθηναίοι καλλιτέχνες. Πολλά παρόμοια μεταγενέστερα ειδώλια-εξαρτήματα λαβών από την Ακρόπολη παρουσιάζουν μια αξιοσημείωτη επιμήκυνση στα πόδια και μια αυξανόμενη ρευστότητα στο περίγραμμά τους. Τα ειδώλια αυτά μας οδηγούν σε ένα υπο-γεωμετρικό στάδιο, γύρω στο 700 π.Χ. και λίγο αργότερα. Την ίδια περίοδο διακρίνουμε και μια μάλλον επίπονη αναζήτηση ενός νέου στυλ, η οποία φαίνεται στον κρανοφόρο πολεμιστή αρ. 6613 της Ακρόπολης, όπου η παλιά γεωμετρική αγάπη για την άρθρωση εγκαταλείπεται για χάρη μιας πιο ενιαίας απόδοσης του ανθρώπινου σώματος, ενώ τα έντονα χαρακτηριστικά του προσώπου θυμίζουν μορφές του ζωγράφου του Ανάλατου της πρώιμης πρωτοαττικής αγγειογραφίας.

Τα οψιμότερα ειδώλια-εξαρτήματα λαβών δείχνουν ότι οι Αθηναίοι μεταλλοτεχνίτες συνέχισαν την κατασκευή γεωμετρικών τριποδικών λεβήτων για δύο τουλάχιστον δεκαετίες μετά το 700 π.Χ. περίπου. Ο ανατολικός τύπος με το κωνικό υπόστατο και τις προσκολλημένες προτομές ήρθε σταδιακά στη μόδα, και μερικά από τα χαρακτηριστικά σ'

αυτόν κεφάλια γρύπων βρέθηκαν στην Ακρόπολη. Όμως τα αντίγραφα σε πηλό γύρω στο 700 π.Χ. συγχέουν τους δύο τύπους και αποδεικνύουν ότι οι Αθηναίοι της εποχής εκείνης δεν είχαν ακόμη αποκτήσει κάποια άμεση γνώση του ανατολικού πρωτοτύπου.

{tab=Ελεφαντοστέινα}

Η Αττική προμηθευόταν το ελεφαντόδοντο, όπως και τον χρυσό, από την Εγγύς Ανατολή, γι' αυτό και η επεξεργασία των δύο υλικών συνήθως άκμαζε όταν πύκνωναν οι επαφές με την Ανατολή.

Στον τάφο αρ. 13 της οδού Πειραιώς βρέθηκαν πέντε γυναικεία γυμνά ειδώλια, τα οποία είναι αναμφίβολα τα καλύτερα ελεφαντοστέινα που γνωρίζουμε μέχρι σήμερα. Επειδή το μέγεθός τους μειώνεται σταδιακά, θα μπορούσαν να είχαν σκαλιστεί όλα από τον ίδιο χαυλιόδοντα. Καλύτερα διατηρούνται το μεγαλύτερο και το μικρότερο. Τα ανατολικά πρότυπα των μορφών αυτών, που εικονίζουν τη θεά της γονιμότητας Αστάρτη, ήταν

δημιουργίες μιας σημαντικής σχολής στη βόρεια Συρία, με σπουδαιότερο κέντρο τη Χάμα.

Εάν τα συγκρίνουμε με τα αυθεντικά ειδώλια της Αστάρτης, θα δούμε με πόση λεπτότητα προσαρμόστηκε ο τύπος ώστε να ταιριάζει στις αθηναϊκές προτιμήσεις. Τα συριακά πρότυπα χαρακτηρίζονται από τα σκληρά ορθάνοιχτα μάτια, με οπές για ένθετες κόρες, τον επίπεδο *πόλον*, που έφερε συνήθως ένα μοτίβο με ρόδακες ή φύλλα, τους μακρείς βοστρύχους, που πέφτουν στην πλάτη λεπτυνόμενοι στο κάτω μέρος, ενώ πιο κοντοί βόστρυχοι πέφτουν στα μάγουλα, και, τέλος από την αλύγιστη στάση με τα χέρια κολλημένα σταθερά στις πλευρές. Ο Αθηναίος τεχνίτης παρέλαβε όλα αυτά τα χαρακτηριστικά, αλλά μείωσε δραστικά τη φιλήδονη σάρκα των παχουλών πρωτοτύπων του. Στην πιο μικρή μορφή του έδωσε τη σωματική διάπλαση μικρού κοριτσιού, αφήνοντας μια απαλή καμπύλη ανάμεσα στη μέση και τους γοφούς. Όπως και σε μερικές ανατολίτικες παραλλαγές, το κεφάλι της στρέφεται ελαφρά προς τη μια πλευρά και ο *πόλος* της διατηρεί το συριακό φυλλωτό μοτίβο. Τα μαλλιά της όμως έχουν απλό ορθογώνιο σχήμα, συγκεντρώνονται πίσω στην πλάτη και διευθετούνται με βάση ένα μοτίβο που συχνά συναντούμε στις λαβές που έχουν πολλές ΜΓ οινοχόες. Οι πλόκαμοι της μεγαλύτερης μορφής διαμορφώνονται με παρόμοιο τρόπο, σαν ένα πλήθος γεωμετρικών ενάλληλων γωνιών. Ένας έντονος μαίανδρος έχει εκτοπίσει τα ανατολικά μοτίβα του *πόλου* της, ενώ το σώμα της, κατ' ενώπιον, φαίνεται αναδημιουργημένο επάνω στους γεωμετρικούς κανόνες, με έντονη άρθρωση στη μέση και τριγωνικό στήθος, πο θυμίζει τις μορφές της ΥΓ Ι αγγειογραφίας. Το προφίλ του προσώπου της μοιάζει εκ πρώτης όψεως περισσότερο ανατολικό. Τα γεμάτα χαρακτηριστικά της μοιάζουν περιέργως με εκείνα ενός πολύ πιο τραχύ προσώπου που βρίσκεται σε μια πλαστική ροδιακή ΥΓ οινοχόη, η οποία κατασκευάστηκε πιθανώς από κάποιον άποικο από την ανατολική Μεσόγειο. Οι απαλές όμως καμπύλες στο προφίλ του σώματός της έχουν μια συγκρατημένη θηλυκότητα, που ποτέ δεν πέτυχε κανένα από τα συριακά πρότυπά της. Η μορφή αυτή είναι το πρώτο ανατολίζον αριστούργημα, στο οποίο ένας Έλληνας καλλιτέχνης αφήνει ελεύθερο το δημιουργικό του ταλέντο, για να μεταμορφώσει και να ξεπεράσει κατά πολύ το ανατολικό του πρότυπο. Ο καλλιτέχνης αυτός κυριαρχεί πολύ περισσότερο επάνω στην τεχνική και στην πρώτη ύλη του από οποιονδήποτε σύγχρονο Αθηναίο μεταλλοτεχνίτη.

{tab=Ναυτιλία}

Οι διάφορες πηγές πληροφοριών προβάλλουν μια συνεπή εικόνα: στα μέσα του 8ου αι. η Αθήνα ήταν μια πόλη που διατηρούσε ακόμη ναυτιλιακά και εμπορικά ενδιαφέροντα, αλλά γύρω στο 730 π.Χ. πολλοί Αθηναίοι έχουν ήδη αποδεσμευτεί από κάθε δραστηριότητα στο εξωτερικό και αποφασίζον να κερδίσουν τα προς το ζην με τη γεωργία. Η αφθονία του ΥΓ υλικού φανερώνει, όπως και σε άλλες περιοχές του Αιγαίου, μια ταχύτατη αύξηση του

πληθυσμού. Ωστόσο την εποχή που πολλοί Ευβοείς και Κορίνθιοι αισθάνθηκαν την ανάγκη να αφήσουν τις πατρίδες τους για νέες αποικίες στη Δύση, οι Αθηναίοι γυρίζουν την πλάτη στα υπερπόντια εγχειρήματα και προτιμούν να αποικίσουν την ίδια τους την ύπαιθρο.

Οι παραστάσεις των ταφικών κρατήρων επιβεβαιώνουν με μοναδικό τρόπο αυτήν την αλλαγή της διάθεσης. Στην πρωιμότερη ομάδα (ΥΓ Ια) έχουμε συχνές παραστάσεις μαχών, συνήθως με συμμετοχή πλοίων. Οι σκηνές αυτές τιμούν τη μνήμη μιας γενιάς ανδρών που ήταν στην ακμή τους κατά τη ΜΓ ΙΙ και ίσως απέκτησαν μεγάλο μέρος του πλούτου τους με το ανθηρό υπερπόντιο εμπόριο, στο οποίο οι Αθηναίοι ήταν, όπως γνωρίζουμε, πολύ δραστήριοι. Στους μεταγενέστερους όμως κρατήρες (ΥΓ Ιβ-ΙΙα) εξαφανίζονται ξαφνικά οι απεικονίσεις πλοίων και κάθε είδους συμπλοκής, γεγονός που δείχνει ότι τα θέματα αυτά δεν θεωρούνται πλέον, για ορισμένους λόγους, κατάλληλα για το ατομικό μνημείο κάποιου άνδρα.

Μήπως οι Αθηναίοι, γύρω στο 750 π.Χ., υπέστησαν κάποια μεγάλη ήττα, τόσο σημαντική ώστε να παραλύσει το ναυτικό τους; Ο Ηρόδοτος διασώζει την ανάμνηση κάποιου πρώιμου θαλάσσιου πολέμου, στον οποίον η Αθήνα συνετρίβη από την Αίγινα, που είχε συμμαχήσει με το Άργος. Έχουν αναπτυχθεί πειστικά επιχειρήματα υπέρ της άποψης εκείνης που θέλει τον σπουδαίο βασιλιά **Φείδωνα** κυβερνήτη του Άργους αυτή την εποχή. Η περίοδος της μοναρχίας του έχει συζητηθεί πολύ, αλλά δεν είναι άτοπο να πιστέψουμε τον Παυσανία που αναφέρει ότι έδρασε κατά τη διάρκεια της όγδοης Ολυμπιάδας (748 π.Χ.). Η γεωμετρική κεραμική που βρέθηκε στην Αίγινα φωτίζει περισσότερο τον πόλεμο αυτόν, γιατί, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, μία από τις οικονομικές συνέπειες του πολέμου ήταν και ο αποκλεισμός της αττικής κεραμικής από το αιγινήτικο ιερό των τοπικών θεοτήτων Δαμίας και Αυξησίας. Το ιερό αυτό δεν εντοπίστηκε ακόμη, αλλά υπάρχει άφθονο υλικό από την αρχαία πόλη και το ιερό της Αφαίας, το οποίο επιβεβαιώνει το γενικό συμπέρασμα του Ηροδότου, ότι δηλαδή υπήρξε πρόβλημα στην εισαγωγή αττικής κεραμικής. Οι Αιγινήτες μάλιστα δεν κατασκεύαζαν δική τους καλή κεραμική και κατά τη Γεωμετρική περίοδο εισήγαγαν κυρίως αττικά αγγεία, αλλά, απ' όσο γνωρίζουμε μέχρι σήμερα, υπάρχει παντελής απουσία αττικής κεραμικής της ΥΓ ΙΙ και συνεχίζεται όλον τον 7ο αι. Είναι λοιπόν πολύ πιθανόν να υπάρχει ιστορική αλήθεια στην αμυδρή αυτή ανάμνηση μιας διαμάχης, που αναζωπύρωσε την *προοφειλομένην έχθρην*
ανάμεσα στην Αθήνα και την Αίγινα. Ίσως αυτή να είναι η αιτία που η Αθήνα στα τέλη του 8ου αι. δεν είναι πλέον ναυτική δύναμη. Μια τέτοια ήττα είναι δυνατόν να επιτάχυνε την άνοδο των γαιοκτημόνων αριστοκρατών, που εγκαταστάθηκαν με ασφάλεια στις πιο εύφορες περιοχές της Αττικής και πλούτισαν όλο και πιο πολύ με τους καρπούς της. Ήταν αυτοί οι προ-προπάπποι της καταπιεστικής αριστοκρατίας των γαιοκτημόνων, ενάντια στην οποία ο νομοθέτης Σόλων κατηύθυνε το κύριο βάρος της νομοθεσίας του.

{tab=Οικιστικά κατάλοιπα}

Τα οικιστικά κατάλοιπα της εποχής είναι λίγα και δείχνουν την ύπαρξη οικισμού και ταφών πάνω στην Ακρόπολη αλλά και στα βόρεια και ανατολικά του λόφου της. Ταυτοχρόνως, οι στατιστικές αναλύσεις των τάφων κατά εποχή, καθώς και ο συνεχώς αυξανόμενος αριθμός των πηγαδιών, που υποθέτουμε ότι βρίσκονταν σε γειτονιές ή σε αυλές σπιτιών, υποδηλώνουν σταθερή πληθυσμιακή αύξηση. Τα στοιχεία αυτά αντλούμε κυρίως από την περιοχή της μεταγενέστερης Αγοράς, η οποία φαίνεται ότι είχε χρησιμοποιηθεί συνεχώς από το 1000 έως το 600 π.Χ. ως χώρος κατοίκησης και ταφής. Σημαντικό, επίσης, νεκροταφείο της περιόδου έχει ανασκαφεί στην περιοχή νοτίως της Ακρόπολης, στο Κουκάκι, παράλληλα με τις σημερινές οδούς Μακρυγιάννη, Φαλήρου και Ερεχθείου, καθώς και στην Πλατεία Κοτζιά. Φαίνεται ότι ήδη από τις πρώιμες περιόδους τα νεκροταφεία είχαν οργανωθεί σε απόσταση από τα σπίτια και κατά μήκος μεγάλων οδικών αρτηριών. Η άνοδος του πλούτου και της ποικιλίας των κτερισμάτων στους τάφους αυτούς δείχνει οικονομική ανάκαμψη, αύξηση των επαφών με την Ανατολική Μεσόγειο, καθώς και σαφή διαστρωμάτωση του πληθυσμού.

Το σημαντικότερο επίτευγμα στο τέλος της περιόδου είναι η συγκρότηση της Αττικής σε ενιαία πόλη-κράτος υπό τον έλεγχο των Αθηνών και ο καθορισμός της λατρείας της πολιούχου θεότητας, με στόχο την ενίσχυση της πολιτικής ενοποίησης των κατοίκων. Η άμεση αναφορά του Ομήρου για την ύπαρξη ναού ήδη από τότε επάνω στην Ακρόπολη, ίσως στη θέση του μυκηναϊκού ανακτόρου, αποτελεί σαφή μαρτυρία. Η μελέτη πάντως των πρώιμων κεράμων από τον ιερό βράχο δείχνει την ύπαρξη δύο ναΐσκων. Ταυτόχρονα διαπιστώνεται διατήρηση και ανάπτυξη πολλών άλλων λατρειών τοπικού ή λαϊκού χαρακτήρα στην Αθήνα και στην ύπαιθρο, αν και η θρησκευτική γεωγραφία της Αττικής δεν αποκρυσταλλώνεται πριν από τον 7ο αι. π.Χ.

{/tabs}